

PRISTUP SINTAKSI VIŠESTRUKO SLOŽENE REČENICE

1. 0. Rečenica se kao najveća sintaktička jedinica određuje iz njojzi nadređene jezične jedinice: iz diskurza.¹ Kraj rečenice u diskurzu označuje se točkom. Točka je znak za rečeničnu granicu. Tim se rečeničnim znakom označuje da je rečenica dovršena: jedna se rečenica u diskurzu tako razgraničuje od druge.

1. 0. 1. Za opis unutrašnjega ustrojstva rečenice kao temeljna se jedinica mjere rečeničnoga ustrojstva konstruira model osnovnoga gramatičkog ustrojstva.² To se ustrojstvo sastoji od predikata, subjekta, priložne oznake i objekta u invarijantnom odnosu.

1. 0. 2. Ustrojstvo bilo koje rečenice opisuje se u odnosu na osnovno gramatičko ustrojstvo. Rečenica u čijem se ustrojstvu osnovno gramatičko ustrojstvo javlja samo jedanput, koja se dakle sastoji ili samo od predikata ili od predikata i bilo kojeg od dijelova osnovnoga gramatičkog ustrojstva ili se u njoj izriču svi dijelovi toga ustrojstva, zove se *jednostavna rečenica*. Složenost jednostavne rečenice jednaka je nuli. Jednostavne su rečenice npr. ove: *Sniježi, Dan se gasi, Donose darove, S neba rosi mir, Željeznicu guta već daljina.*

1. 0. 3. Rečenica u čijem se ustrojstvu osnovno gramatičko ustrojstvo ponavlja ili se uz temeljni oblik javlja u kakvu jednakovrijednu obliku,³ u kojoj se dakle pojavljuje više jednostavnih rečenica, zove se *složena rečenica*. S obzirom na stupanj složenosti rečeničnog ustrojstva moguće je razlikovati više vrsta složene rečenice.

1 O pojmu diskurza v. u radu R. Katičića *Rečenica kao jezična jedinica*, Jezik 15 (1968), 3, 82—88; 4, 109—114. i u *Jezikoslovnim ogledima*, Školska knjiga, Zagreb 1971, 67—80

2 V. o tome u radu R. Katičića *Unutrašnje ustrojstvo rečenice*, Jezik 17 (1970), 3, 65—74. i u *Jezikoslovnim ogledima*, Školska knjiga, Zagreb 1971, 88—100.

3 Riječ je tu o kategoriji atributa i predikatnog proširka. O predikatnom proširku vidi u radu M. Petija *Predikatni proširak*, Jezik 24 (1976), 1, 13—26.

2.0. Mogući opis ustrojstva složene rečenice polazi od pretpostavke da se ustrojstvo svake rečenice sastoji od zadanog skupa jednostavnih rečenica, na koje se može razložiti, te da nastaje od njih posebnom operacijom kojom se jednostavne rečenice uklapaju u složenu. Jednostavne rečenice koje su polazište za operaciju uklapanja zovu se ishodišne rečenice, a operacija kojom se skup ishodišnih rečenica uklapa u složenu zove se sklapanje.⁴ Temeljno je svojstvo sklapanja da ishodišne rečenice niže i ukida im rečenične granice ne bi li ih tako učinilo jednom rečenicom kako je određena u odnosu na diskurz.

Sintaktički se odnosi u ustrojstvu složene rečenice mogu dakle opisati kao promjene koje pri sklapanju pod određenim uvjetima nastaju na zadanom skupu ishodišnih rečenica od kojih se složena rečenica sklapa. Narav je tih promjena takva da rečenici ne mijenjaju ustrojstvo nego ga pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu samo na prepoznatljiv način preoblikuju. Takve se promjene zovu preoblike.

Preoblike pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu mogu biti trovrstne, pa je moguće razlikovati tri vrste sklapanja:

sklapanje n i z a n j e m
sklapanje s p a j a n j e m
sklapanje u v r š t a v a n j e m

2.0.1. Pri sklapanju nizanjem ishodišne se rečenice nižu tako da im se rečenična granica, koja je označena točkom, mijenja u nerečeničnu granicu, koja se označuje jednim od ovih rečeničnih znakova: ili dvotočkom ili dvotočkom s navodnikom ili točkom zarezom ili crtom ili zarezom.

Rečenica koja nastaje takvim sklapanjem zove se rečenični niz. Rečenični niz je takva složena rečenica u kojoj su rečenice od kojih se složena rečenica sklapa sintaktički u međusobno nezavisnom odnosu, razgraničene jedna od druge nekim od znakova za nerečeničnu granicu. Sklapanjem ishodišnih rečenica u rečenični niz nastaje dakle nezavisno složena rečenica. Takva je npr. ova: *Sunce je sasvim nestalo za oblacima, oblaci su najedanput prekrili čitavo nebo*, a sklopljena je nizanjem od ovih ishodišnih:

Sunce je sasvim nestalo za oblacima.
Oblaci su najedanput prekrili čitavo nebo.

2.0.2. Pri sklapanju spajanjem ishodišne se rečenice sklapaju u jednu rečenicu tako da se rečenična granica među njima dokine i rečenice se zatim spoje tako da se prilozi za isticanje u ishodišnim rečenicama pri sklapanju promijene u priloge za spajanje.

⁴ Vidi o tome u radu M. Petija *Interpunkcijski znakovi*, Jezik 24 (1977), 5, 129–141. a za termine posebno bilješku 3.

Rečenica koja nastaje takvim sklapanjem zove se rečenični spoj. Rečenični spoj je takva složena rečenica u kojoj su rečenice od kojih se složena rečenica sklapa sintaktički u međusobno zavisnom odnosu. Rečenica koja nastaje sklapanjem ishodišnih rečenica u rečenični spoj zove se međuzavisno složena rečenica. Takva je npr. ova: *Otvorio je vrata i zakvačio ih o zid hodnika*, a sklopljena je spajanjem od ovih ishodišnih:

Otvorio je vrata.

I zakvačio je vrata o zid hodnika.

2. 0. 3. Pri sklapanju uvrštavanjem ishodišne se rečenice sklapaju u jednu rečenicu tako da se rečenična granica među njima dokine i jedna se rečenica suodnosnom riječju uvrsti u ustrojstvo druge uz suodnosnu riječ na čije se mjesto ta rečenica uz nju uvrštava.

Rečenica koja se uvrštava sintaktički ovisi o rečenici u koju se uvrštava. Rečenica koja nastaje pri sklapanju ishodišnih rečenica suodnosnim uvrštavanjem zove se zavisno složena rečenica. Takva je npr. ova: *Našao sam ga u toj sobi kada sam došao u ovo lječilište*, a sklopljena je uvrštavanjem od ovih ishodišnih:

Našao sam ga u toj sobi tada.

Došao sam u ovo lječilište.

U zavisno složenoj rečenici ustrojstvo jedne rečenice ovisi o ustrojstvu druge. Rečenica koja u složenom ustrojstvu ovisi o ustrojstvu druge zove se zavisna rečenica, a rečenica o kojoj ona ovisi zove se glavna rečenica. Zavisna se rečenica pri sklapanju uvrštava u ustrojstvo glavne.

3. 0. Kad je u zavisno složenoj rečenici riječ o položaju zavisne i glavne rečenice s obzirom na njihov međusobni poredak, u gramatičkoj se i pravopisnoj tradiciji ustalilo gledište po kojemu se položaj glavne rečenice ispred zavisne opisuje kao redovan red rečenica, a položaj zavisne rečenice ispred glavne kao obrnuti red rečenica ili inverzija. Iz takva se tumačenja o položaju zavisne i glavne rečenice dalje izvodi zaključak da se u redovnom redu rečenica između glavne i zavisne rečenice obično ne stavlja nikakav interpunkcijski znak, ali se može staviti ako se zavisna rečenica osjeća kao naknadno dodana ili ako se kako drukčije ističe. Zavisna se rečenica od glavne tada odvaja zarezom. U obrnutom redu rečenica ili u inverziji zarez se redovno stavlja između zavisne i glavne rečenice.

3. 0. 1. Primijeni li se dosljedno model o odredbi rečenice po diskurzu i opisu njezina unutrašnjeg ustrojstva preoblikama, ustaljeno gledište o redu rečenica u zavisno složenoj rečenici postaje pojmovno i terminološki neprihvatljivo

3. 0. 2. Prvo, kad je rečenica jednom po diskurzu određena kao samostalna jezična jedinica, s točkom kao znakom za rečeničnu granicu, u njoj ne može biti ničega što je naknadno dodano. Drugo, obavezan se zarez propisuje i u inverziji, kad je zavisna rečenica ispred glavne, i u tzv. naknadnom dodavanju, kad je zavisna rečenica iza glavne, što je proturječno jer se istim propisom ne mogu obuhvatiti dva potpuno različita položaja glavne i zavisne rečenice s obzirom na njihov međusobni poredak. I treće, formulacija o tome da se zarez na određeno mjesto »stavlja«, odnosno »ne stavlja« oduzima zarezu status rečeničnog znaka, što on jest, jer se njime u preoblici nizanja označuje uvijek određena vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva: uvijek naime samo nezavisno složena rečenica.

3. 0. 3. O vrsti preoblike pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu ovisi kakva će biti vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva: nezavisno, međuzavisno ili zavisno. Preoblike pri sklapanju: nizanje, spajanje i uvrštavanje, međusobno su strogo razlučene i ne mogu se miješati, pa su stoga sintaktički strogo razlučne i ne mogu se miješati i vrste složenoga rečeničnog ustrojstva koje od njih nastaju. Svaka je vrsta takvog ustrojstva obilježena sustavom samo njoj pripadnih znakova: nezavisno složena rečenica znakovima za nerečeničnu granicu, međuzavisno složena rečenica priložima za spajanje i zavisno složena rečenica suodnosnim riječima za uvrštavanje.

4. 0. No stupanj se složenosti rečeničnog ustrojstva ne iscrpljuje u potpunosti samo opisom navedenih vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva. U potvrđenim se naime i ovjerenim rečenicama u ustrojstvu jedne rečenice ne pojavljuje uvijek samo jedna od triju navedenih vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva. Pri sklapanju ishodišnih rečenica u ustrojstvo takve rečenice nužno je dakle pretpostaviti više nego jednu vrstu preoblike. Pretpostavka o više raznovrsnih preoblika pri sklapanju ishodišnih rečenica u ustrojstvo jedne složene rečenice ne proturječi izrečenoj tvrdnji da su preoblike međusobno strogo razlučene i da se ne mogu miješati. Više raznovrsnih preoblika pri sklapanju ne pretpostavlja naime njihovo miješanje nego kombinaciju.

O broju i vrstama preoblika koje pri sklapanju ulaze u kombinaciju ovisi koliko će i kojih vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva biti u ustrojstvu rečenice koja se sklapa.

4. 0. 1. Kombinacijom preoblike nizanja i preoblike spajanja pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu nastaje rečenica čije se ustrojstvo sastoji od dva sklopljena ali i međusobno strogo razlučena složena rečenična ustrojstva: od nezavisno složene i međuzavisno složene rečenice. Rečenica *Lampa je gorjela iza njezine glave, i kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola* sklopljena je nizanjem i spajanjem od ovih ishodišnih:

Lampa je gorjela iza njezine glave.
Lampa je gorjela iza njezine glave.
I kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola.

4. 0. 1. 1. Prve su dvije rečenice nizanjem sklopljene u nezavisno složenu: *Lampa je gorjela iza njezine glave, lampa je gorjela iza njezine glave*, a druga i treća spajanjem u međuzavisno složenu rečenicu: *Lampa je gorjela iza njezine glave i kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola*. U operaciji sklapanja druga se ishodišna rečenica nizanjem ponavlja i time ističe. Kako je njezino ponavljanje u odnosu na prvu rečenicu zalihosno, u daljem se postupku sklapanja ta rečenica može izostaviti i najčešće se izostavlja, ali se ponavljanjem postignuto isticanje ne gubi nego se prenosi na riječ pomoću koje se s tom rečenicom spaja treća rečenica. To je u našem primjeru prilog za isticanje *i*.

4. 0. 1. 2. Rečenica koja nastaje kombinacijom preoblake nizanja i preoblake spajanja nije dakle ni rečenični niz ni rečenični spoj, a u odnosu na njih nije ni neka posebna vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva koja bi prema njima imala samostalan sintaktički položaj. To je rečenica u koju su kombinacijom dviju raznovrsnih preoblaka sklopljena ali i međusobno strogo u njoj razlučena dva različita rečenična ustrojstva: jedno nezavisno, kojega je znak u rečenici zarez, i drugo međuzavisno, kojega je znak u rečenici *i*. Takva rečenica koja je sklopljena kombinacijom raznovrsnih preoblaka u jednu rečenicu s više vrsta složenoga rečeničnog ustrojstva zove se **višestruko složena rečenica**.

4. 0. 2. Kombinacijom preoblake nizanja i preoblake uvrštavanja pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu nastaje također višestruko složena rečenica. Takva je npr. rečenica *On dolazi kradom, kad padne noć*. Ustrojstvo se te rečenice sastoji od dva sklopljena ali i međusobno strogo razlučena složena rečenična ustrojstva: od nezavisno složenoga, kojega je znak u rečenici zarez, i od zavisno složenoga, kojega je znak u rečenici suodnosna riječ za uvrštavanje: odnosi vremenski prilog *kad*. Navedena je višestruko složena rečenica nizanjem i uvrštavanjem sklopljena od ovih ishodišnih:

On dolazi kradom.
On dolazi kradom tada.
Padne noć.

4. 0. 2. 1. Prve se dvije rečenice nizanjem sklapaju u nezavisno složenu: *Od dolazi kradom, on dolazi kradom tada*, a treća se uvrštavanjem u drugu suodnosnom riječju *kad* sklapa u zavisno složenu: *On dolazi kradom tada kad padne noć*. U toj fazi sklapanja rečenica izgleda ovako:

On dolazi kradom, on dolazi kradom tada kad padne noć.

Za potpunije razumijevanje odnosa među preoblikama i odnosâ u rečeničnom ustrojstvu koje njihovom kombinacijom nastaje u toj je fazi

sklapanja za svaku kombinaciju osim broja i vrste preoblika bitno uočiti i red njihove primjene pri sklapanju jer je redom primjene preoblika određen i red sklapanja pojedinih vrsta složenih rečenica u ustrojstvo višestruko složene rečenice.

4. 0. 2. 2. Ako se, kao u našem primjeru, preoblika nizanja provodi prije preoblike uvrštavanja, što je za nizanje označeno između prve i druge rečenice zarezom a za uvrštavanje u ustrojstvu druge i treće rečenice suodnosnim riječima *tada kad*, onda se po već opisanim sintaktičkim odnosima u ustrojstvu nezavisno složene i zavisno složene rečenice isključuje odnos po kojemu bi u višestruko složenoj rečenici prva rečenica u nizu, ispred zareza, rečenica naime *On dolazi kradom*, bila glavna zavisnoj rečenici, iza zareza, rečenici *kad padne noć*. I obratno: rečenica *kad padne noć* ne može biti zavisna u odnosu na prvu rečenicu u nizu jer se ne uvrštava u njezino ustrojstvo. Rečenica *kad padne noć* uvrštava se, iza zareza, pomoću odnosnog vremenskog priloga *kad* u ustrojstvo rečenice *on dolazi kradom tada* na mjesto pokaznoga vremenskog priloga *tada* u njezinu ustrojstvu i s njom se tako sklapa u zavisno složenu rečenicu u čijem je ustrojstvu rečenica *on dolazi kradom tada* glavna rečenica a rečenica *kad padne noć* zavisna.

4. 0. 2. 3. U daljem se postupku sklapanja čitava druga rečenica u nizu, odnosno glavna rečenica, može izostaviti i najčešće se izostavlja: oni njezini dijelovi koji se u odnosu na prvu rečenicu nizanjem ponavljaju i time ističu izostavljaju se kao zalihosni prema prvoj, a prilog se *tada* kao zalihostan izostavlja u odnosu na prilog *kada* u zavisnoj rečenici. Premda se čitava ta druga rečenica pri sklapanju najčešće izostavlja, u ustrojstvu se višestruko složene rečenice ipak ne gubi. Njezino se isticanje ponavljanjem u nizu prenosi na odnosni vremenski prilog *kad* pomoću kojega je u tu rečenicu kao zavisna o njoj uvrštena treća rečenica. Vremenskim se odnosnim prilogom *kad* u zavisnoj rečenici ne izriče dakle samo vrijeme zbivanja izostavljene glavne rečenice nego se to zbivanje još i ističe.

4. 0. 2. 4. Budući da se druga rečenica u nizu, odnosno glavna rečenica, izostavlja kao dvostruko zalihosna: dijelovima koji se nizanjem ponavljaju u odnosu na prvu i vremenskim prilogom *tad* u odnosu na treću, zavisnu, u ustrojstvu višestruko složene rečenice ta rečenica ne samo da se izostavljanjem ne gubi nego ostaje i dalje sintaktički čak dvostruko obavijesna, prisutna i nužna: prvoj rečenici druga kao nuždan uvjet za nizanje, jer je zbog naravi preoblike nizanja nakon njezina izostavljanja isključeno nizanje prve i treće, zavisne, i trećoj rečenici glavna kao nuždan uvjet za uvrštavanje, jer se zbog naravi preoblike uvrštavanja nakon njezina izostavljanja treća, zavisna rečenica ne može preko zareza uvrstiti u prvu. Zbog toga se, po rečenicama *On dolazi kradom* i *kad padne noć*, u višestruko složenom rečeničnom ustrojstvu izostavljena rečenica može uvijek uspostaviti.

4.0.2.5. Iz netom opisanih odnosa u ustrojstvu rečenice *On dolazi krađom, kad padne noć*, koja je sklopljena kombinacijom preobljke nizanja i preobljke uvrštavanja, slijedi zaključak: prvo, da je to višestruko složena rečenica, a ne samo zavisno složena, kako se opisuje u gramatičkoj tradiciji, i drugo, da je tek rečenica iza zarezava zavisno složena rečenica, s izostavljenom glavnom, a ne samo zavisna, kako se tumači u tradicionalnom sintaktičkom opisu, pa da po tome, konačno, rečenica ispred zarezava nije glavna rečenica nego je samo dio nizanjem sklopljenoga nezavisno složenoga rečeničnog ustrojstva koje se kombinacijom preobljka sklapa u ustrojstvo višestruko složene rečenice.

5.0. Vrstom preobljke pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu ne određuje se red rečenica u složenoj rečenici nego se određuje samo vrsta složene rečenice. Za preobljku nizanja sintaktički je irelevantno da li će red rečenica u nezavisno složenoj rečenici biti npr. ovakav: *Dan bijaše krasan, sunce je pozlatilo krovove* ili ovakav: *Sunce je pozlatilo krovove, dan bijaše krasan*. Za preobljku spajanja sintaktički je irelevantno da li će red rečenica u međuzavisno složenoj rečenici biti npr. ovakav: *Podvije noge i zagleda se u sunce* ili ovakav: *Zagleda se u sunce i podvije noge*. Za preobljku uvrštavanja sintaktički je irelevantno da li će red rečenica u zavisno složenoj rečenici biti npr. ovakav: *Sunce se počelo lagano primicati zapadu kada su krenuli kući* ili ovakav: *Kad su krenuli kući sunce se počelo lagano primicati zapadu*.

5.0.1. Kako je red rečenica u složenoj rečenici slobodan i s gledišta sintaktičkih odnosa irelevantan, u složenoj se rečenici takav red rečenica metodološki ne može utvrditi, pa se zbog toga u njoj ne može utvrditi ni što je redovan red rečenica i što bi onda u odnosu na njega bio obrnuti red rečenica ili inverzija.

5.0.2. Preostaje dakle još samo da se razgleda red rečenica u višestruko složenoj rečenici. Budući da se u višestruko složenu rečenicu složene rečenice sklupaju kombinacijom preobljka od kojih nastaju, vrstom preobljka u kombinaciji određena je vrsta višestruko složene rečenice a redom preobljka red složenih rečenica u njezinu ustrojstvu.

Pri sklapanju složenih rečenica u višestruko složenu moguće je više kombinacija preobljka. Ovdje će se za sada opisati samo nekoliko najjednostavnijih. Dvije su od njih već opisane: kombinacija preobljke nizanja i preobljke spajanja i kombinacija preobljke nizanja i preobljke uvrštavanja. Sada će se razgledati red rečenica u višestruko složenim rečenicama koje nastaju tim dvjema kombinacijama.

5.0.2.1. Kako je već rečeno, kombinacijom preobljke nizanja i preobljke spajanja nastaje višestruko složena rečenica, npr. *Noć me zateče pred dvorcem, i naumih prenočiti*. Red složenih rečenica u toj je rečenici određen redom preobljka: najprije nezavisno složena a zatim međuzavisno složena rečenica: *Noć me zateče pred dvorcem, noć me zateče pred dvorcem i naumih prenočiti*.

5.0.2.2. Svaka je kombinacija određena vrstama preoblika koje ulaze u kombinaciju i redom njihove primjene pri sklapanju. Red je primjene preoblika u pojedinoj kombinaciji zadan dakle samo tom kombinacijom, pa je samo njome zadan i red složenih rečenica u višestruko složenoj rečenici. Time se, u odnosu na zadani red složenih rečenica u višestruko složenoj rečenici, u kombinaciji preoblike nizanja i preoblike spajanja isključuje obrnuti red složenih rečenica ili inverzija. To znači da s obrnutim redom primjene preoblika u kombinaciji preoblike nizanja i preoblike spajanja, u kojoj je red složenih rečenica u višestruko složenoj rečenici zadan, ne nastaje kombinacija s obrnutim redom složenih rečenica ili inverzijom u toj istoj višestruko složenoj rečenici. Ako se promijeni red primjene preoblika u kombinaciji preoblike nizanja i preoblike spajanja, u odnosu na nju ne nastaje nova kombinacija nego se ta kombinacija naprosto dokida.

5.0.2.3. Promijeni li se naime red primjene preoblika u kombinaciji preoblike nizanja i preoblike spajanja, ne nastaje kombinacija preoblike spajanja i preoblike nizanja s višestruko složenom rečenicom u kojoj bi se red složenih rečenica mogao tumačiti samo kao obrnuti red složenih rečenica u odnosu na prethodnu kombinaciju. Kad se složene rečenice u višestruko složenoj rečenici *Noć me zateče pred dvorcem, i naumih prenočiti* pokuša staviti u obrnuti red ili inverziju, uviđa se da je takvo premetanje neizvedivo jer je u kombinaciji preoblika zadanom redom složenih rečenica u višestruko složenoj rečenici zadan i red ishodišnih rečenica u složenim rečenicama. Rečenica koja se u kombinaciji preoblika najčešće izostavlja nužna je za tu kombinaciju: rečenici ispred zarez za nizanje a rečenici iza zarez za spajanje. Njezinim se središnjim položajem i dvovrsnom sintaktičkom funkcijom u višestruko složenom rečeničnom ustrojstvu isključuje obrnuti red složenih rečenica ili inverzija. Zbog toga se rečenica *I naumih prenočiti, noć me zateče pred dvorcem* i ne može tumačiti kao rečenica s obrnutim redom složenih rečenica iz rečenice *Noć me zateče pred dvorcem, i naumih prenočiti*. Prva je naime samo nezavisno složena rečenica, nastala preoblikom nizanja, s prilogom za isticanje na njezinu početku, a druga je višestruko složena rečenica, nastala kombinacijom preoblike nizanja i preoblike spajanja. Obje su rečenice samostalne i među njima nema nikakva sintaktički relevantnog odnosa.

5.0.2.4. I kombinacijom preoblike nizanja i preoblike uvrštavanja nastaje višestruko složena rečenica, npr. *Sunce nije rastjeralo sparinu, premda je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo*. Red složenih rečenica u toj je rečenici određen redom preoblika u kombinaciji: najprije nezavisno složena a zatim zavisno složena rečenica. Već je ranije u opisu te vrste višestruko složene rečenice izveden zaključak da rečenica ispred zarez nije u njoj glavna rečenica i da rečenica iza zarez nije samo zavisna nego je zavisno složena s izostavljenom glavnom.

5. 0. 2. 4. 1. Promijeni li se red primjene preoblikâ u kombinaciji preoblake nizanja i preoblake uvrštavanja, nastaje kombinacija preoblake uvrštavanja i preoblake nizanja. Ta je kombinacija, u odnosu na pret-hodnu, kombinacija s obrnutim redom primjene preoblikâ ili inverzijom. U toj kombinaciji preoblikâ nastaje višestruko složena rečenica u kojoj su složene rečenice u obrnutom redu: najprije zavisno složena a zatim nezavisno složena. Red složenih rečenicâ u višestruko složenoj rečenici *Premda je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo, sunce nije rastjeralo sparinu* obrnuti je red rečenicâ u odnosu na red složenih rečenicâ u višestruko složenoj rečenici *Sunce nije rastjeralo sparinu, premda je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo*.

5. 0. 2. 4. 2. U višestruko složenoj rečenici s obrnutim redom rečenicâ ispred zareza je zavisno složena rečenica, a ne samo zavisna, kako se opisuje u gramatičkoj tradiciji, a rečenica iza zareza nije glavna rečenica, kako se tumači u tradicionalnom sintaktičkom opisu, nego je samo dio nizanjem sklopljenoga nezavisno složenoga rečeničnog ustrojstva. Ustrojstvo je višestruko složene rečenice *Premda je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo, sunce nije rastjeralo sparinu* kombinacijom preoblake uvrštavanja i preoblake nizanja sklopljeno od ovih ishodišnih rečenicâ:

Nebo je iznad trga gotovo posve ogoljelo.
Ipak je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo.
Sunce nije rastjeralo sparinu.

Postupak sklapanja je ovaj: najprije se prva rečenica odnosnim dopusnim prilogom *premda* uvrsti u ustrojstvo druge uz dopusni pokazni prilog *ipak* na njegovo mjesto u rečeničnom ustrojstvu. Tako nastaje zavisno složena rečenica u kojoj je prva rečenica zavisna a druga glavna. Zatim se treća rečenica nizanjem sklapa s drugom u nezavisno složenu rečenicu. U toj fazi sklapanja rečenica izgleda ovako:

Premda je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo ipak je nebo iznad trga gotovo posve ogoljelo, sunce nije rastjeralo sparinu.

U daljem se postupku sklapanja čitava glavna rečenica može izostaviti i najčešće se izostavlja jer je i sintaktički i semantički zalihosna u odnosu na prvu, zavisnu rečenicu. Sintaktički, jer se po prilogu *premda* u zavisnoj rečenici uvijek može pretpostaviti rečenica s prilogom *ipak*, i semantički, jer doslovnim ponavljanjem dopušta sadržaj zavisne rečenice i time ga ističe. *Premda* se glavna, odnosno druga rečenica najčešće izostavlja, u ustrojstvu se višestruko složene rečenice ipak ne gubi. Sadržaj koji se u njoj dopuštanjem ističe prenosi se na odnosni dopusni prilog *premda* u zavisnoj rečenici. Tim se prilogom ne izriče dakle samo dopuštanje sadržaja izostavljene glavne rečenice nego se to dopuštanje još i ističe. Glavna, odnosno druga rečenica izostavljanjem ne samo da

se ne gubi nego ostaje i dalje čak dvostruko prisutna i nužna: zavisnoj rečenici glavna kao nuždan uvjet za uvrštavanje, jer se zbog naravi preoblake uvrštavanja nakon njezina izostavljanja prva, zavisna rečenica ne može preko zarezata uvrstiti u treću, i trećoj rečenici druga kao nuždan uvjet za nizanje, jer je zbog naravi preoblake nizanja nakon njezina izostavljanja isključeno nizanje treće rečenice s prvom, zavisnom rečenicom.

6.0. Na temelju opisanih odnosa slijedi zaključak da se red rečenica u složenoj rečenici sa sintaktički relevantnog gledišta može promatrati samo kao red složenih rečenica u višestruko složenoj rečenici i da onda utvrđivanje takvog reda rečenica može biti i stilistički relevantno.

Zusammenfassung

ZUR SYNTAX DER MEHRGLIEDRIGEN SATZGEFÜGE

In dem Artikel wird der syntaktische Unterschied zwischen dem Satz vom Typ *On dolazi kradom kad padne noć* und dem Satz vom Typ *On dolazi kradom, kad padne noć* interpretiert. Der erste ist ein Satzgefüge mit dem Hauptsatz *On dolazi kradom* und dem Nebensatz *kad padne noć*, und der andere ist eine Periode einmehrfach zusammengesetzter Satz, der von den folgenden drei Sätzen zusammengesetzt ist: *On dolazi kradom, on dolazi kradom kad padne noć*. Der zweite Satz gewöhnlich wegen der stylistischen Gründen ausgelassen, aber syntaktisch wird er nie verloren: er kann immer wiederhergestellt werden.